

Ehl-i Sünnet ve Mûtezileye Göre Peygamberliği İspat Eden Delillerin Sosyo-Kültürel Boyutu

Halil İbrahim BULUT*

A Socio-Cultural Dimension of the Proofs of Prophethood According to the Sunnis and the Mu'tazila

God Almighty sent down each nation a messenger from within. These messengers tried to prove their truthfulness through the miracles they work as well as by rational and logical argument. These basic miracles always run parallel with the social structure, cultural legacy and developmental level of that particular nation among whom the prophet was selected. The miracles were worked in this manner in order to draw attention of people and facilitate the acceptance of the messengers. In this essay, within the limits of Sunni and Mutazila sources, we will explore the relationship between the miracles of the prophets including Salih, Moses, Jesus and Muhammad and the socio-cultural features, intellectual level of the nation into whom they were sent.

Key Words: The Proof of Prophethood, The Miracle of Quran, Miracle, Prophet Salih, Moses, Muhammad

Anahtar Kelimeler: Nübüvvet Delili, Mucize, Kur'an Mucizesi, Hz. Salih, Hz. Musa, Hz. Muhammed

İktibas / Citation: Halil İbrahim BULUT, "Ehl-i Sünnet ve Mûtezileye Göre Peygamberliği İspat Eden Delillerin Sosyo-Kültürel Boyutu", *Usûl*, 2 (2004/2), 55 - 76.

Giriş¹

Ehl-i Sünnet ve Mûtezile kelimcilerinin genel kanaatine göre, peygam-

berlerin temel mucizeleri ile gönderildikleri toplumların sosyal yapısı ve kültür birikimi arasında yakın bir ilişki vardır². Kelamcılar, nübüvvet delillerinin bu özelliğini, özellikle "Kur'an'ın i'câzı" konusunu izah etmek üzere ön plana çıkarmışlardır. Diğer bir ifadeyle kelamcılar, Kur'an'ın mucize olduğunu anlatmak, Arapların edebî sahadaki birikim ve maharetlerine rağmen ilâhî kelama muarazada aciz kaldıklarını açıklamak ve Kur'an'ın bizzat toplumun ilgi alanıyla doğrudan irtibatlı olduğunu izah etmek üzere peygamberliği ispat eden delillerin sosyo-kültürel boyutuna dikkat çekmişlerdir. Burada toplumun ilgi alanından maksat; sosyal hayat, kültürel birikim ve fenni gelişmişlik düzeyidir. Şüphesiz peygamberlerin temel mucizelerinin toplumun sosyo-kültürel özellikleriyle doğrudan irtibatlı olması, onların iddialarındaki doğruluklarının daha çabuk ve kolay anlaşılmasına imkan sağlamıştır. Çünkü insanlar, kendilerine dinî ve ahlakî emir ve yasaklar getiren peygamberleri sırf bu temel mucizeleri sebebiyle dikkate almış ve iddiaları hakkında fikir yürütmüşlerdir³.

A- Kavramsal Çerçeve

Peygamberlerin ortaya koyduğu nübüvvet delillerinin sosyo-kültürel boyutuna geçmeden önce mucize kavramıyla neyin kastedildiğini kısaca açıklamamızın faydalı olacağı kanaatindeyiz. Ehl-i Sünnet ve Mûtezile alimlerine göre mucize, nübüvvet iddiasında bulunan zâtın, sözlerinin doğruluğuna delil olmak üzere, peygamberliğini ilan ettiği sırada, beşer kudretinin üstünde ve tabiat kanunlarına aykırı olarak meydana koyduğu aklî, hissî veya haberî delillere denilmektedir.⁴ Akaid ve Kelâm kitaplarında mucizelerde bulunması gereken bazı özellikler sıralanmıştır. Buna göre bir hadisenin mucize olarak kabul edilebilmesi için; ilâhî bir fiil olması, olağanüstü bir tarzda zuhur etmesi, peygamberlik iddiası ve tehdidiyle birlikte

* Arş.Gör.Dr., SAÜ İlahiyat Fakültesi İslam Mezhepleri Tarihi Anabilim Dalı.

¹ Makalenin başlığında "Ehl-i Sünnet ve Mûtezile'ye Göre" şeklinde bir sınırlandırmaya gitmek zorunda kaldık. Bunun sebebi, Şii gelenekteki mucize anlayışının diğer fırkalardan farklılığıdır. Onlara göre mucizeler, sadece peygamberlere ait olağanüstü haller olmayıp masum imamlardan da zuhur ederler. Nitekim on iki imamın hayatından bahseden pek çok eserde "falanca imamın âyet ve mucizeleri" şeklinde ifadeler görmek mümkündür. (Örnek olarak bk. Şeyh Sadük, *el-İ'tikâdât (Silsiletü müellefât-i Şeyh Müfid* içinde), Beyrut 1414/1993, V, 96; Müfid, Muhammed b. Muhammed el-Ukberî (ö.413/1022), *el-İrşâd*, Beyrut 1979, s. 160, 351 vd.; a.mlf, *Evâilü'l-makâlât (Silsiletü müellefât-i Şeyh Müfid* içinde), Beyrut 1414/1993, IV, 67-69.) Şiaya göre imamlar, peygamberler gibi masum kabul edildikleri için onlardan da mucizeler zuhur etmiştir (Müfid, *Evâilü'l-makâlât*, IV, 68). Halbuki Sünnî ve Mûtezilî anlayışta mucizeler sadece peygamberlere ait özel vasıflardır.

² Câhız, Ebû Osman Amr b. Bahr, *Hücecü'n-nübüvve* (nşr. Abdusselâm Harun), (*Resâilü'l-Câhız* içinde), Mısır 1399/1979, III, 270-280; Mâtürîdî, Ebû Mansûr, *Kitâbü't-Tevhîd* (nşr. Fethullah Huleyf), İstanbul 1979, s. 205; Nesefî, Ebû'l-Muîn, *Tebsiratü'l-edille fî'l-kelem* (nşr. Claude Salame), I-II, Dimaşk 1990-93, I, 482-483; Mâverîdî, Ebû'l-Hasan Ali b. Muhammed, *A'lâmü'n-nübüvve*, Beyrut 1406/1986, s. 53; İcî, Adudiddin Abdurrahman bin Ahmed, *el-Mevâkıf fî 'ilmi'l-kelem*, I-III, Beyrut 1417/1997, III, 382; Cürçânî, Seyyid Şerîf, *Şerhu'l-Mevâkıf* (nşr. Abdürrahmân 'Umeyre), I-III, Beyrut 1417/1997, III, 400.

³ Abdülkerim Hatîb, *el-İ'câz fî dirâsâti's-sâbikîn*, Kanire 1974, s. 103.

⁴ Mâtürîdî, *Kitâbü't-Tevhîd*, s. 189; Bâkillânî, *el-Beyân 'ani'l-fark beyne'l-mu'cizât ve'l-keramât*, Beyrut 1958, s. 8-11; Nesefî, *Tebsiratü'l-edille*, I, 469, 473.

meydana gelmesi, peygamberin iddiasına uygun ve iddiadan hemen sonra zuhur etmesi gibi şartlar zikredilmiştir.⁵ Özellikle kelamcıların Kur'an ve hadislerde zikredilen âyet, burhan, sultan, delil (delâil), a'lâm gibi terimlerden ayrı olarak "mûcize" kavramını ihdas etmeleri bu kavrama yükledikleri anlamla yakından ilgilidir. Zira onlar, yukarıda zikredilen şartlara uyan çok sınırlı olayları mûcize diye isimlendirmişlerdir. Diğer taraftan, peygamberliği ispat eden delillerin temel özelliği olan tehadî vasfı, insanların mûcizeler karşısında aciz kaldıklarını bilmeleriyle gerçekleşir.⁶ Peygamberliği ispat eden delillerin bu özelliğe sahip olması, ilahî hikmetin bir gereği ve Allah'ın bir lütfüdür. İnsanların mûcizelerden azamî derecede faydalanabilmeleri için peygamberlerin doğruluğunu ispat eden bu hadiselerin içinde buldukları toplumun sosyal ve kültürel yapısına uygun olarak zuhur etmeleri vakiya uygun bir husustur.⁷

İslam alimleri, inkarcıları ikna etmek üzere peygamberler tarafından ortaya konulan mûcizeleri; konusu, gayesi ve şeklini göre bir takım tasniflere tabi tutmuşlardır. Biz burada, konumuzu doğrudan ilgilendirmesi bakımından mûcizeleri sadece gayesine göre değerlendireceğiz. Böyle bir tasnif ile peygamberlere ait hârikulâde olayların hangi maksat ile ortaya konulduğu daha iyi anlaşılacaktır. Gayesi açısından mûcizeleri nusret, ikram, helâk ve hidâyet mûcizeleri olmak üzere dört bölümde ele almak mümkündür.

a. Yardım/Nusret Mûcizeleri

Müminlerin maddî ve mânevî bir takım ihtiyaçlarını gidermeye yönelik olarak zuhur eden olağanüstü olaylardır. Müminlerin huzurunda her hangi bir iddia olmaksızın ilahî bir lütf olarak gerçekleşen bu yardımlar, olağanüstü bir özelliğe sahip olmakla birlikte özel anlamda mûcizenin temel niteliklerini taşımazlar. Peygamberler, önceden bildirmeden ve tehadîde bulunmadan bunları gösterirler. Ayrıca olayın zuhurundan sonra nübüvve-

⁵ Bâkîllânî, *el-Beyân*, s. 45; Kâdî Abdülcebbar, *el-Muğnî*, Kahire 1962-65, XV, 199 vd.; a.mlf., *Şerhu'l-usûli'l-hamse* (nşr. Abdülkerim Osman), Kahire 1988, s. 569; Cüveynî, *el-İrşâd*, Kahire 1950, s. 308 vd.; Şehristânî, *Nihâyetü'l-ikdâm*, Oxford 1934, s. 417-418; Cürcânî, *Şerhu'l-Mevâkıf*, III, 342 vd.; Bulut, H. İbrahim, *Kur'an Işığında Mucize ve Peygamber*, İstanbul 2002, s. 43-55.

⁶ Rağîb el-İsfahânî, Hüseyin b. Muhammed *el-İ'tikâdât* (nşr. Şamran Aclî), Beyrut 1988, s. 131-132.

⁷ Bk. Rağîb el-İsfahânî, *a.g.e.*, 131-132; Cürcânî, *a.g.e.*, III, 400; Tabbârâ, Afif Abdülfettâh, *Ma'a'l-enbiyâ fî'l-Kur'ân-ı Kerim*, İstanbul, ts., s. 22-23.

ti kanıtlayan bir delil olarak da sunulmazlar. Bu tür hârikaları her peygamberin hâyâtında görmek mümkündür. Örneğin İsrailoğullarının ihtiyacı anında Hz. Mûsâ'nın kayadan su çıkarması⁸, acıktıklarında gökten kudret helvası ve bildircin indirmesi⁹, sıcağın bunaldıklarında gölgelenmeleri için bulut getirmesi,¹⁰ Hz. Peygamberle ilgili olarak Bedir savaşında meleklerin müslümanlara yardım etmesi¹¹, yine Bedir'de beklenmedik bir şekilde yağmurun yağması¹² gibi hadiseler Kur'an'da zikredilen yardım mûcizelerinden bazılarıdır. Diğer taraftan peygamber ve ona inananların kafirlerin zulmünden kurtarılması ve helâk mûcizeleri gelmeden önce o beldeden uzaklaştırılmış olmaları¹³ da bu türden ilahî yardımlardır.¹⁴ Kur'an'da bu tür mûcizelere ilahî destek anlamında "nusret" adı verilir.¹⁵

Nusret mûcizeleri, peygamberlerin diğer mûcizelerinden farklı olarak fevkalâde amelî sonuçlar meydana getirirler. Örneğin âsânın ejderhaya dönüşmesinde İsrailoğulları için amelî bir fayda yoktu. Fakat Hz. Mûsâ, âsâyı kayadan pınarlar fıskırttığı zaman İsrailoğulları bundan su içmiş ve hâyâtlarını devam ettirmişlerdi.¹⁶

b. İkrâm Mûcizeleri

Bunlar, sadece peygamberler ve bazı seçkin kulların imanlarını artırmak ve onları taltif etmek üzere zuhur eden hârikulâde olaylardır. Bu tür hârikulâde olayların muhatapları ya peygamberler ya da onların çevresinde bulunan seçkin müminlerdir. Hz. İbrahim'in yeniden dirilişin nasıl olacağını öğrenmek istemesi üzerine Allah'ın parçalara ayrılmış bir kuşu diriltmesi,¹⁷ Hz. Yûnus'un balık tarafından yutulmuş denizde boğulmaktan kurtarılması,¹⁸ Hz. Yâkub'un çok uzak bir mesafeden oğlu Hz. Yûsuf'un kokusunu alması ve kör olan gözlerine oğlu Yûsuf'un gömleğini sürünce

⁸ el-Bakara 2/60; el-A'râf 7/160.

⁹ el-Bakara 2/57; el-A'râf 7/160; Tâ-hâ 20/80.

¹⁰ el-A'râf 7/160.

¹¹ Âl-i İmrân 3/123-128.

¹² el-Enfâl 8/9-11.

¹³ Bk. el-Bakara 2/50; el-A'râf 7/72, 141; Hûd 11/58, 66, 81; Yûnus 10/90; el-Hicr 15/59, 65; Tâ-hâ 20/80; el-Enbiyâ 21/74; eş-Şu'arâ 26/65; en-Neml 27/53; es-Sâffât 37/134-135; Fussilet 41/17-18.

¹⁴ İbn Teymiyye, *en-Nübüvvât*, Mısır 1985, s. 53 vd.

¹⁵ el-Bakara 2/214; Âl-i İmrân 3/123; el-Enfâl 8/10; et-Tevbe 9/25; er-Rûm 30/47.

¹⁶ Şiblî, *Asr-ı Saadet*, İstanbul 1977, II, 360.

¹⁷ el-Bakara 2/260.

¹⁸ Bk. el-Enbiyâ 21/87-88; es-Sâffât 37/139-146.

görmeye başlaması,¹⁹ havarilere indirilen sofraya mûcizesi²⁰ gibi hadiseler Kur'an'da zikredilen ikram mûcizelerine örnek teşkil eder.

c. Helâk Mûcizeleri

Peygamberler, başlangıçta aklî delillere dayanarak kendi toplumlarını imana davet etmiş ve bu süreç içerisinde hidayet mûcizelerini de göstermişlerdir. Buna rağmen peygamberlere inanmayan, onları ısrarla inkar edip aşağılayan ve eziyet edip öldürmeye teşebbüs edenler kendilerini yok edecek helâk mûcizeleri talep etmişlerdir.²¹ İman etmeye meyilli olan bütün insanlar inandıktan sonra, geriye küfürde ısrar edip bu tutumlarını hiçbir şekilde değiştirmeyeceğini açıklayan inkarcılar kalmış ve peygamberler son seçenek olarak onların helâk edilmesini temenni etmişlerdir.²² Örneğin Hz. Nûh, bütün gayretlerine rağmen kafirlerin ıslah olmayacağına kanaat getirdiğinde “Ey Rabbim! Yeryüzünde bacası tüten tek bir kafir bırakma...”²³ diye dua etmiştir. Hz. Mûsâ da Firavun ve taraftarlarından ümidini kestiğinde “...Ey Rabbim! Onların servetlerini yok et ve kalplerini körelt ki acı azabı görmeden iman etmesinler”²⁴ diye Allah’a yakarmış ve inkarcıların yok edilmesini dilemiştir.

Helâk mûcizeleri, çoğu defa fırtına, yıldırım, korkunç bir çığlık, tûfan, zelzele ve benzeri tabii afetler cinsinden gerçekleştiği gibi²⁵, düşmanlar tarafından katledilmek şeklinde de tezahür etmiştir. Kur'an, helâk mûcizelerinin zuhurundan önce peygamber ve kendisine inananların o beldeden uzaklaştırıldığını bildirir. Nitekim Hz. Nûh ve kendisine inananlar gemiye sığınmış²⁶, Hz. İbrahim Nemrut'un ülkesinden hicret etmiş²⁷, Hz. Mûsâ İsrailoğullarıyla birlikte Mısır'dan çıkmış²⁸, Hz. Hûd²⁹, Hz.

¹⁹ Bk. Yûsuf 12/94-96.

²⁰ el-Mâide 5/112-115.

²¹ Kafirlerin azap istemeleriyle ilgili bazı âyetler: el-En'âm 6/57-58; el-A'râf 7/70, 77; Hûd 11/8, 32; el-Ankebût 29/29; Yâsin 36/48.

²² Tabbâra, Afif Abdülfettâh, *Ma'a'l-enbiyâ fi'l-Kur'an-ı Kerim*, Dersaadet, İstanbul, ts., s. 252.

²³ Nûh 71/26.

²⁴ Yûnus 10/88.

²⁵ el-Ankebût 29/40.

²⁶ Hûd 11/41-2, 48; el-Enbiyâ 21/76; eş-Şu'arâ 26/119..

²⁷ Meryem 19/49; el-Enbiyâ 21/71; es-Sâffât 37/99-100.

²⁸ el-Bakara 2/50; el-A'râf 7/141; Yûnus 10/90.

²⁹ Hûd 11/58.

Sâlih³⁰, Hz. Şuayb³¹ ve Hz. Lût³² inkarcıların diyarını terk ettikleri andan itibaren helâk mûcizeleri vuku bulmuştur. Nûh kavminin tûfanla³³, Semûd³⁴, Âd³⁵ ve Medyen³⁶ halkının korkunç bir gürültüyle, Lût kavminin zelzeleyle³⁷, Firavun ve ordusunun denizde boğulmak suretiyle yok edilmesi³⁸ gibi hadiseler Kur'an'da zikredilen bazı helâk mûcizeleridir.

Son peygamber Hz. Muhammed'in helâk mûcizesi -önceki peygamberlerde görüldüğü gibi toplumsal bir cezalandırma değil- Kureyş'in ileri gelen azılı kafirlerinin Bedir savaşında katledilmesi şeklinde olduğu kabul edilir. Buna göre Hz. Peygamber, kendisine maddî ve mânevî işkence yapan müşrik liderlerin isimlerini tek tek sayarak lanetlemiş ve cezalandırılmalarını dilemişti³⁹. Onun bu talebi, Bedir savaşında gerçekleşmiş, isimlerini zikrettiği müşrik liderler orada katledilmişlerdi.

d. Hidâyet Mûcizeleri

Bunlar, kelâm literatüründe tarihî süreç içerisinde terimleşen mûcize kavramının bütün özelliklerini taşırlar. Bunlara *irşâd* mûcizeleri de denir. Genellikle peygamberlerin tebliğe başladıkları ve daha ziyade aklî deliller kullandıkları ilk dönemin hemen ardından inkarcıları iknâ etmeye yönelik ortaya konulan hârikulâde olaylardır. Tehaddî şartı başta olmak üzere, inkarcıların huzurunda ve onları acze düşürecek şekilde zuhur eden bu mûcizeler, peygamberliği ispat eden en önemli delillerdir. Nitekim peygamberler, hidâyet mûcizelerini göstermeden muhataplarını dinen sorumlu tutamazlar. Bu mûcizelerin hedefi, peygamberlik iddiasında bulunan nebînin doğruluğunu ispat etmek ve insanları iknâ etmek suretiyle inanmaya teşvik etmektir. Bu tür mûcizeler, insanların yakîn ve kanaatleri üzerinde etkili olur; doğruları kabule meyilli, önyargıdan uzak, akıllı, mantıklı ve sağduyu sahibi kimselere tesir ederler. Hidayet mûcizelerine inanmayanla-

³⁰ Hûd 11/66; en-Neml 27/53; Fussilet 41/17-18.

³¹ Hûd 11/94.

³² Hûd 11/81; el-Hicr 15/59, 65; el-Enbiyâ 21/74; es-Saffât 37/134-135.

³³ Bk. el-A'râf 7/59-64; Yûnus 10/71-73; Hûd 11/42-43; el-İsrâ 17/17.

³⁴ el-A'râf 7/78; Hûd 11/65-67; el-Hicr 15/83.

³⁵ el-A'râf 7/72; Hûd 11/59-60.

³⁶ Bk. el-A'râf 7/85-93; Hûd 11/94-95; el-Hicr 15/78-79.

³⁷ Bk. el-A'râf 7/80-84; Hûd 11/81-83; el-Hicr 15/61-66, 72-73.

³⁸ Bk. el-Bakara 2/50; el-A'râf 7/136-137; el-Enfâl 8/54; Yûnus 10/90; el-İsrâ 17/103-104.

³⁹ Bk. Buhârî, “Vudu”, 69; “Salât”, 109.

rın hemen helâk edilmeleri söz konusu olmayıp onlara düşünme ve ibret almaları için mühlet verilmiştir.

Kur'an'da zikredilen Hz. Sâlih'in devesi⁴⁰, Hz. Mûsâ'nın asâsının ejderhaya dönüşmesi ve elinin parıldaması⁴¹, Hz. İsrâ'nın çamurdan yaptığı kuşu canlandırması, doğuştan körlerle alacalı hastaları iyileştirmesi, ölülerini diriltmesi⁴² ve Hz. Muhammed'in Kur'an mucizesi⁴³ hidâyet mucizelerine örnek teşkil eder.

Biz, makalemizde kullandığımız “peygamberlik delili”, “nübüvvet delili” ve “temel mucize” kavramları ile peygamberlerin doğruluklarını ispat eden hidayet mucizelerini kastettik. Bunlar, kelimeler literatüründe terimleşen mucize kavramının bütün özelliklerini taşırlar. Bunlar ile helâk, nusret ve ikram mucizeleri şeklindeki diğer mucizeler arasında konumuz açısından önemli farklılıklar bulunmaktadır. Çünkü bu mucizelerin toplumun sosyal ve kültürel seviyesi, ilmî gelişmişlik oranı ve entelektüel birikimine uygun olarak gerçekleşmesi söz konusu değildir. Örneğin helâk mucizeleri, hidâyet mucizelerinden sonra, kendi tercihleriyle inanmayan ve bu tutumlarında ısrar eden kafirlerden ümit kesilmesinin akabinde onları cezalandırmak üzere gönderilir, yoksa ibret almaları ve inanmalarına fırsat tanımak gibi bir gaye yoktur⁴⁴. Nusret ve ikram mucizeleri ise, inananlara yönelik ortaya konulan, onların maddî ihtiyaçlarını gidermek veya imanlarını kuvvetlendirmek gibi hedefleri gerçekleştirmek üzere peygamberlere verilen ve tehdâdî özelliği bulunmayan hârikalardır. Bu sebeple söz konusu mucizelerin toplumun ilgi alanıyla irtibatlı olması zorunlu değildir.

Bütün peygamberler, ilâhî tebliği insanlara ulaştırmada en etkili yöntemleri kullanmışlardır. Bu, bazen kalplere hitap etmek şeklinde tezahür ederken çoğu defa da akıllara seslenmek ve bu şekilde insanları ikna etmek şeklinde vuku bulmuştur. Bütün peygamberlere, insanları hakka davet etmeleri için hidayet mucizelerinin verildiğini bilmekle birlikte, Kur'an'da zikri geçen her peygamberin nübüvvet delili açıklanmamıştır. Örneğin Kur'an'da mucize gösteren ilk peygamberin Hz. Nûh olduğu haber verilir⁴⁵.

⁴⁰ el-A'râf 7/73; Hûd 11/64; eş-Şu'arâ 26/155; el-Kamer 54/27.

⁴¹ el-A'râf 7/108; Tâ-hâ 20/22; eş-Şu'arâ 26/33; en-Neml 27/12; el-Kasas 28/32.

⁴² Âl-i İmrân 3/49; el-Mâide 5/110.

⁴³ el-Bakara 2/23-24; Hûd 11/13-14; el-İsrâ 17/88; et-Tûr 52/33-34.

⁴⁴ Abdülkerim Hatib, *a.g.e.*, 104.

⁴⁵ Bk. en-Nisâ 4/163; el-En'âm 6/84.

O, bin yıla yakın ömrü boyunca milletini hakka davet etmiş, başarılı olabilmek için bütün meşru yolları denemiş, tebliğini hem kalplere hem de akıllara ulaştırmada en etkili yöntemleri kullanmıştır. Bunların başında tek tek herkese ve gizliden gizliye⁴⁶ davetini gerçekleştirmesi gelmektedir. Hz. Nûh, bu tedrici metodunda duygu ile düşüncenin birlikte harekete geçmesini sağlayacak enfûsî ve afâkî tefekkür yolunu açmış, ısrarla insanların hem kendi yaratılışlarına hem de dünya, ay ve güneşin yaratılışına dikkatlerini çekmiştir⁴⁷. Fakat Hz. Nûh, bunca gayretine rağmen kavminin inkar etmekte ısrarla direndiğini görmüş, sonunda onlardan ümidini keserek inkarcıların helâkini istemiştir⁴⁸. Onun böyle bir talepte bulunması, kafirlerin inkardaki ısrarlarına ve bir çok insanı da saptıracakları yolundaki tespitine dayanmaktadır⁴⁹. Hemen peşinden ilâhî teyit ve takdirin gelmesi ve gemi yapma emrinin verilmesi Nûh'un kavmine ilişkin kararının isabetli olduğunu göstermektedir.

Hz. Nuh'un aklî deliller kullanmasının yanında ne tür hidâyet mucizesi gösterdiği hakkında Kur'an'da bilgi verilmediğinden, hidâyet mucizesiyle kavminin ilgi alanı arasında bir kıyas yapabilmek imkanı yoktur. Hz. Nûh'un Allah'ın emriyle gemi inşa etmesi ve akabinde tufanın kopması hadisesine gelince, bu durum hidâyet mucizesinin dışında helâk mucizesini oluşturmaktadır. Yukarıda da açıklandığı gibi helak mucizelerinin toplumun sosyo-kültürel özellikleriyle uyumlu olması gibi bir şey zorunlu değildir. Ayrıca geminin inşa edilmesi ve tufanın kopmasıyla inkarcıların iman etmeleri değil cezalandırılmaları amaçlanmıştır. Bu itibarla Hz. Nûh'un gemi yapması ve tufanın kopması ile dönemdeki insanların sosyal ve kültürel yapıları ile bilgi birikimleri arasında bir ilişki kurulamamıştır.

Kur'an'da, kendilerine mucize verildiği bildirildiği halde bunların ne tür ve hangi özelliğe sahip oldukları belirtilmeyen başka peygamberler de vardır. Örneğin Hz. İdris, Hz. Hût, Hz. İsmail, Hz. İshak, Hz. Yâkup, Hz. Yûnus gibi peygamberlerin ne tür hidâyet mucizesi gösterdikleri açıklanmamıştır.⁵⁰ Ayrıca Hz. Hûd'un⁵¹ yanı sıra Hz. Lût⁵² ve Hz. Şuayb'in⁵³ sadece

⁴⁶ Nûh 71/8-9; ayrıca bk.el-A'râf 7/10-11.

⁴⁷ el-A'râf 7/17-18.

⁴⁸ el-Kamer 54/10.

⁴⁹ Nûh 71/24.

⁵⁰ en-Nisâ 4/163; el-En'âm 6/86; Hûd 11/50-57; el-Enbiyâ 21/85-87.

⁵¹ el-A'râf 7/72; Hûd 11/59-60.

helâk mucizeleri bilinmektedir. Şimdi Kur'an'da bildirildiği kadarıyla, peygamberlere verilen hidâyet mucizeleriyle toplumun ilgi alanı arasında nasıl bir irtibatın olduğu hususu Salih peygamberin deve mucizesi, Hz. Mûsâ'nın asâ ve parıltılı el mucizesi ile Hz. Muhammed'in Kur'an mucizesi bağlamında ele alınıp incelenecektir⁵⁴. Diğer iki örneğe göre Hz. Salih'in deve mucizesinin sosyo-kültürel boyutu daha az bilinmekte ve bu konuda tartışmalar olmaktadır. Bu sebeple aşağıda deve mucizesine daha ayrıntılı bir yer verilmiştir. Şimdi, peygamberlerin hidâyet mucizeleriyle kendi dönemlerinde yaygın olan kültür, fen ve sanat arasında ne tür bir bağlantı olduğu meselesi örneklerle ele alınacaktır.

B. Hz. Salih ve Deve Mucizesi

Bütün peygamberlere nübüvvetlerini ispat edecek hidâyet mucizelerinin verildiği kabul edilmekle birlikte Hz. Salih öncesi enbiyanın nübüvvet delillerinin neler olduğu hususu Kur'an'da açıkça zikredilmemiştir. Bu itibarla Kur'an'da zikredilen peygamberler içinde peygamberliğini ispat etmek ve muhataplarını ikna etmek üzere hidâyet mucizesi gösterdiği açıkça ifade edilen ilk peygamber Hz. Salih'tir.⁵⁵

Hz. Salih, Semûd kavmine elçi olarak gönderilmiştir⁵⁶. O, başlangıçta aklî deliller kullanarak inkarcıları ikna etmeye çalışmış ve Semûd kavmini sadece Allah'a kulluk etmeye davet etmiştir. Ancak her inkarcı kavmin yaptığı gibi Semûdlular da peygamberleri Hz. Salih'e itiraz etmişlerdir. Öncelikli olarak onun bir beşer oluşuna vurgu yaparak; "Bizden bir insana mı uyacağız? O takdirde biz apaçık bir sapıklık ve çılgınlık içine düşmüş oluruz"⁵⁷ deyip kendileri gibi bir beşer olan bir kimseye itaat etmeyi mantıksız bulmuşlardır. Bilahare onun yalancı olduğunu⁵⁸ ileri sürmüşler,

⁵² el-A'râf 7/80-84; el-Hicr 15/61-66.

⁵³ Hûd 11/94-95; el-Ankebût 29/36-37.

⁵⁴ Kur'an'da Hz. İsa'nın şifa mucizeleri zikredilmektedir. Bunlar hidayet mucizelerinin bütün özelliklerini taşımaktadırlar. Ancak biz, Hz. İsa'nın şifa mucizelerinin içinde yaşadığı Yahudi toplum ve kültürüyle alakasını –konunun genişliği sebebiyle– başka bir çalışmamızda ele alacağız.

⁵⁵ Buhâri, Sâlih peygamberi Hz. İbrahim'den sonra zikretmesine rağmen (bk. Buhâri, "Enbiya", 13, 17) İslâm alimleri Hz. Sâlih'in İbrahim (a.s.)'dan önce yaşadığı hususunda ittifak etmişlerdir.

⁵⁶ el-A'râf 7/73.

⁵⁷ el-Kamer 54/24.

⁵⁸ Hûd 11/62.

bununla da yetinmeyip "Sen olsa olsa iyice büyülenmiş birisin"⁵⁹ diyerek onu büyücülükle itham etmişler ve kendilerine uğursuzluk getirdiğini⁶⁰ söylemişlerdir. Aralarındaki mücadele kızışınca kavmi "Sen" dediler, "bir sihrin etkisine kapılmışlardan birisin. Hem bize hiçbir üstünlüğün yok, bizim gibi bir insansın. Yok eğer böyle değilsen, iddianda doğru isen mucize göster bize..."⁶¹ diyerek doğruluğunu ispat edecek bir delil istemişlerdir. Hz. Salih, kafirlerin ısrarlı istekleri üzerine peygamberliğinin delili olarak "İşte mucize, şu dişi deve"⁶² diyerek bir deveye işaret etmiştir. Burada akla gelen soru, deve hangi özelliğinden dolayı Sâlih'in doğruluğunu gösteren ve diğer insanları aciz bırakan bir delil olmuştur? Müfessirler, devenin hangi bakımdan mucize olduğu hususunda; devenin kayadan çıkması, bir dişi ve erkekten doğmamış olması, içtiği su kadar süt vermesi, aşırı derecede yiyip içmesi gibi bazı farklı görüşler ileri sürmüşlerdir⁶³.

Devenin yaratılışıyla ilgili olarak kaynaklarda epeyce malumat vardır. Bu rivayetlere göre Hz. Sâlih, şekil ve özellikleri kavmi tarafından belirlenen bir dişi deveyi onların talepleri doğrultusunda sarp kayadan çıkarmıştır. Kayanın gebe bir kadının hareketi gibi hareket ettiği, titrediği ve ikiye ayrıldığı, içinden inkarcıların talep ettiği şekilde bir dişi devenin çıktığı rivâyet edilmiştir. Örneğin Fahreddin er-Râzî (ö. 606/1209), A'râf 7/73. ayetin tefsirinde söz konusu rivayeti şöyle aktarır: "Onlar Salih'ten bir mucize istediler. Bunun üzerine Salih, "Ne istersiniz?" dedi. Onlar, "Bayram günü bizimle beraber çıkarsın, biz de putlarımızı çıkarırız. Sen ilahından istersin biz de putlarımızdan isteriz. Eğer senin duanın eseri ortaya çıkarsa biz sana uyarız, yok eğer bizim duamızın eseri ortaya çıkarsa sen bize uyarısın, dediler. Bunun üzerine Salih, onlarla birlikte (sahraya) çıktı.

⁵⁹ eş-Şu'ara 26/153-154.

⁶⁰ en-Neml 27/47.

⁶¹ eş-Şu'ara 26/154.

⁶² el-A'râf 7/73-77; Hûd 11/63-64; el-İsrâ 17/59; eş-Şu'ara 26/ 155-157; el-Kamer 54/27-28; eş-Şems 91/13-14.

⁶³ Taberî, *Câmi'u'l-beyân fi tefsiri'l-Kur'an*, Beyrut 1995, VIII, 291-300; Zemahşerî, Muhammed b. Ömer, *el-Keşşâf 'an hakâ'iki gavâmizi't-tenzil ve 'uyûni'l-ekâvil fi vucûhi't-te'vil* (nşr. Abdürrezzâk el-Mehdî), I-IV, Beyrut 1997, II, 113-114; Fahreddin er-Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, XIV, 162-163; Âlûsî, *Rûhu'l-me'âni fi tefsiri'l-Kur'âni'l-azim ve's-seb'i'l-mesâni*, Beyrut, ts., XXVII, 89; İbnü'l-Esir, Ali b. Muhammed b. Esir, *el-Kâmil fi't-târîh* (nşr. C. J. Tornberg), I-XIII, Beyrut 1979, I, 89-90; İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, Beyrut 1966, I, 134; Elmalılı, Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, İstanbul 1982, VII, 4644-4647.

Onlar, Hz. Salih'ten muayyen bir kayadan dışı bir deve çıkarmasını istediler. O da, bunu yaptığı takdirde kendisine iman edip peygamberliğini kabul edeceklerine dair onlardan söz aldı. Daha sonra iki rekat namaz kıldı ve Allah'a dua etti. Bunun üzerine belirtilen kaya tıpkı bir hamilenin karnında yavrusunun hareketlenmesi gibi hareketlendi ve sonra yarılıp ortasından dışı bir deve çıktı. Bu son derece büyük bir deve idi..."⁶⁴

İslâm tarihçilerinin ve bazı müfessirlerin naklettiği bu tür rivayetler Kur'an'da yer almamaktadır. Muteber hadis kaynaklarında da, Sâlih'in devesinin mucizevi bir şekilde yaratıldığıyla ilgili bir rivâyete rastlayamadık. Nitekim Elmalılı, devenin nereden ve nasıl çıktığının Kur'an'da açıklanmadığını bildirmiş,⁶⁵ Reşid Rızâ da bu tür rivayetlerin sahih olmadığını, bunların Ebû Tufeyl kaynaklı olduğunu belirtmiştir.⁶⁶ Buna rağmen Semûd kavminin söz konusu mucize talebinin içeriği ve mahiyetinin nasıl bilindiği hususu dikkat çekmektedir. Bu rivayetlerin kaynağının israiliyyata dayanması da uzak bir ihtimaldir. Zira Hz. Sâlih, bir Arap peygamberidir ve *Kitab-ı Mukaddes*'de zikredilmemektedir. Ayrıca şekil ve mahiyeti Semûd kavmi tarafından belirlenip yerine getirilmesi istenen deve mucizesinin bu şekliyle vuku bulması, Kur'an'ın hissî mucize talepleriyle ilgili tutumuyla da uyuşmamaktadır. Bu olay, inkarcıların belirlediği çerçevede yani bir *teklifi mucize*⁶⁷ olarak gerçekleşmiş olsaydı bu durumda inanmayanların hemen cezalandırılmaları gerekirdi.⁶⁸ Zira talep ettikleri mucizeler kendilerine sunulduğu halde inanmayan toplumların hemen helak edilmesi Allah'ın süregelen bir kanunudur. Kaldı ki, hidâyet mucizesine rağmen inanmamakta ısrar eden inkarcıların ileri sürdüğü hiçbir mucize isteğine olumlu cevap verilmemiştir. Bunun tek istisnası söz konusu talebin helak mucizesi şeklinde tezahür etmesidir. Peygamberler tarihi bunun örnekleriyle doludur. Bu itibarla, deve mucizesinin bir teklifi mucize olarak zuhur ettiği kabul edilirse bu durumda Semûd kavminin, inanmak ya da helâk

⁶⁴ Fahreddin er-Râzi, XIV, 162

⁶⁵ Elmalılı, VII, 4646.

⁶⁶ Reşid Rızâ, *Tefsîrî'l-menâr*, Kahire 1953-61, VIII, 503.

⁶⁷ İnkarda ısrar eden kafirler, peygamberin hidayet mucizesini görmelerine rağmen sırf onu zorda bırakmak için, nicelik ve niteliğini kendilerinin belirlediği bir takım harikalar yapmasını peygamberden istemişlerdir. Kur'an bu tür mucize talepleriyle doludur. İşte peygamberlerden talep edilen bu özellikteki mucizelere teklifi veya iktirâhî mucizeler denilmiştir (Bk. Elmalılı, *Hak Dini*, V, 3184; Bulut, *Mucize ve Peygamber*, s. 68-70).

⁶⁸ Elmalılı, V, 3184.

olmak arasında bir tercihte bulunması ve inanmadıkları takdirde hemen helak edilmeleri gerekirdi. Ancak ayetlerden anlaşılacağı üzere, deve mucizesine inanmayanlar hemen helâk edilmemiş, onlara mühlet verilmiştir. Nitekim Hz. Sâlih'e, deve mucizesini gösterdikten sonra bekleyip kavminin ne yapacağını gözetlemesi emredilmiştir.⁶⁹ Râzi de, devenin bu haliyle uzun bir zaman Semûd kavminin arasında yaşadığını bildirmiştir.⁷⁰ Öyleyse Hz. Sâlih'in devesi, tıpkı Hz. Mûsâ'nın âsası, Hz. İsa'nın ölülere diriltmesi, hastaları iyileştirmesi ve Hz. Muhammed'in Kur'an mucizesi gibi bir hidâyet mucizesidir. Şekil ve mahiyetini inkarcıların belirlediği ve bu çerçevede zuhur eden teklifi bir mucize değildir. Konuyla ilgili ayetler dikkate alınrsa olay, tıpkı Firavunun Mûsâ'dan doğruluğunu gösteren bir mucize getirmesini istemesi gibi, bir delil isteme hadisesidir. Peygamberlerden doğruluklarını ispat edecek mucize istenilmesinde şaşılacak bir taraf yoktur. Zaten peygamberler, doğruluklarını kanıtlayacak hidâyet mucizeleri ortaya koymadan muhataplarını dinen sorumlu tutmamışlardır.⁷¹ Hz. Sâlih, doğruluğunu ispat etmek üzere muhataplarını aciz bırakan bir hidâyet mucizesi getirmiştir, o da "Allah'ın deve"sidir. Bize göre Hz. Sâlih'in devesi, peygamberliğini kanıtlayan bir hidâyet mucizesidir.

Devenin içtiği su kadar süt vermesinin mucize olduğunu ifade eden rivayetlere gelince aslında bu durum devenin erkek değil de dışı oluşunu izah eden bir yaklaşımdır. Kur'an'da devenin çokça süt vermesiyle alakalı bir ifade bulunmamakla birlikte, bu açıklama devenin dışı oluşuyla uyumlu gözükmektedir. Devenin aşırı derecede yiyip içmesi meselesine gelince, bu husus Kur'an'ın önemle dikkat çektiği yöndür. Şu'arâ 154 ve 155. ayetler dikkate alınrsa, burada devenin su içme hakkı ve suyun insanlarla onun arasında taksim edilmiş olmasına vurgu yapıldığı görülür. Öyle anlaşılıyor ki, Hz. Sâlih'in işaret ettiği bu deve, su içme özelliği ile diğer develerden farklılık göstermekte ve bu yönüyle dikkat çekmektedir. Zira su içme hakkının bir gün deveye, bir gün de insanlara verilmiş olması, söz konusu devenin onların hepsi kadar su içtiği anlamına gelir. Nitekim bazı tefsirlerde, devenin kendi su içme gününde suyun hepsini içtiği belirtilir⁷². Sıradan

⁶⁹ el-Kamer 54/27.

⁷⁰ Bk. Râzi, , XIV, 162.

⁷¹ Sâbûnî, Ebû Muhammed Nureddîn, *el-Bidâye fi usûli'd-dîn* (nşr. Bekir Topaloğlu), Dimaşk 1979, s. 46; Reşid Rızâ, *a.g.e.*, II, 227.

⁷² Taberî, *a.g.e.*, VIII, 295; Zemahşeri, III, 333; Âlusi, XXVII, 89; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, I, 90.

bir devenin bu kadar çok su içmesi, develerle yakından ilgilenen ve onları çok iyi tanıyan Arap toplumu arasında hayranlık uyandırmış, onun Hz. Salih'in doğruluğunu gösteren bir işaret olduğu fikri taraftar bulmaya başlamıştı. Şimdi, Hz. Sâlih'in deve mucizesinin kendi dönemi ve içinde yaşadığı toplumun âdet ve gelenekleriyle alakasının ne olduğu sorusu akla gelmektedir. Bu açıdan ilgili âyetler, hadis ve tarihî bilgiler değerlendirilmiş, sonuçta Sâlih'in deve mucizesiyle kendi döneminin fikrî, kültürel ve sosyal yapısı arasında şöyle bir bağlantı tespit edilmiştir:

1) Deve, Arapların hayatında çok önemli bir yer işgal etmekteydi. Onlar, devenin etinden, sütünden ve gücünden yararlanmakta, âdetâ hayatlarını bu hayvanla birlikte geçirmekteydiler. Özelde Semûd kavmi, genelde bütün Araplar, bir devenin su ve yiyecek ihtiyacının ne kadar olduğunu, azamî ne kadar su içebileceğini çok iyi bilmekteydiler. Bu konuda neyin normal neyin de olağan dışı olduğunu anlayabilecek bilgi ve tecrübe birikimleri vardı. İşte burada Hz. Sâlih'in işaret ettiği ve peygamberliğinin ispat delili olarak gösterdiği dişi devenin onların hayatlarında ne kadar önemli bir yer işgal ettiği görülmektedir. Âyette “Biz imtihan için onlara bir deve göndereceğiz”⁷³ denilmektedir. Taberî'nin de belirttiği gibi, devenin kayadan veya topraktan çıkarıldığı açıklanmaksızın Semûd kavminin Hz. Sâlih'e inanıp inanmadıklarını imtihan için gönderildiği ifade edilmektedir.⁷⁴ Zira söz konusu deve insanların arasında serbest dolaşıyor ve bu şekilde insanlar, onun diğer develerden fiziki bakımdan farklı olmadığını görüyorlardı. Buna rağmen alışılmadık tarzda su içmesi hayret uyandırmaktaydı. Zira bu deve, bir gün boyunca o civarda yaşayan kadın-erkek bütün insanların ve küçük-büyük bütün hayvanların içtiği suyu tek başına içmekte, ikinci gün su içme sırasını diğerlerine bırakmaktaydı.⁷⁵ Şu halde Hz. Sâlih'in delil olarak gösterdiği dişi deve, bir mucize olarak gönderildiğinin açıklanmasından sonra olağanüstü bir şekilde yiyip içmeye başlamış ve bu özelliğiyle Hz. Salih'in Allah elçisi olduğunu ispat eden bir delil olmuştur. Çünkü Araplar develeri çok iyi tanımaktadırlar ve hiçbir devenin böylesine yiyip içtiğine şahit olmamışlardı. Hz. Salih, Allah elçisi olduğunu iddia ederek

⁷³ el-Kamer 54/27.

⁷⁴ Taberî, *a.g.e.*, XXVII, 134; Elmalılı, *a.g.e.*, VII, 4645-4647.

⁷⁵ Zemahşerî, *a.g.e.*, III, 333.

böylesi bir deveyi kendi doğruluğuna delil tutuyorsa bu durum onun Allah tarafından desteklendiğini ispat etmektedir.

2) Semûd kavmi, Hicaz ile Şam arasında Vâdi'l-kura'ya kadar uzanan Hicr bölgesinde ikamet etmekteydi⁷⁶. Bölgenin coğrafi yapısı dikkate alındığında, su kaynaklarının çok sınırlı olduğu anlaşılmaktadır. Semûd kavminin suları az olduğu için bu isimle anıldıkları⁷⁷ ve “samed” kelimesinin “az su” anlamına geldiği sözlüklerde belirtilir⁷⁸. Kur'an'da su içme hakkının bir gün deveye diğer gün Semûd kavmine ait olduğu açıklanır. Bu bilgiden hareketle söz konusu bölgede çok sınırlı su kaynaklarının bulunduğu sonucuna varılabilir⁷⁹. Çünkü su kaynakları çok sayıda olsaydı böyle bir nöbetleşmeye gerek olmazdı. Buhârî'nin rivâyetine göre Hz. Peygamber, Tebuk seferinde Semûd kavminin helâk olduğu Hicr vadisine gelip orada konakladığı zaman, ordusuna buradaki kuyudan asla su alınmamasını ve içilmemesini, hatta bu kuyudan alınmış suyla yoğrulmuş hamurun atılmasını emretmiştir⁸⁰. Bu ve benzeri rivâyetlerden Semûd kavminin yaşadığı bu bölgenin su kaynakları bakımından zengin olmadığı anlaşılmaktadır⁸¹. Şu halde Semûd kavmi için su kaynakları hayâtî bir önemi haizdir. Onlar, hem kendi ihtiyaçlarını hem de hayvanlarının su ihtiyacını buradan karşılamaktaydılar. Hz. Sâlih'in mucize olarak gösterdiği devenin çok su içmesi ve kaynağın bir gün ona ait olması hususu da Semûd kavmini zorda bırakmıştır. Nitekim devenin kendisine tahsis edilen günde suyun hepsini içtiği belirtilmiştir.⁸² Salih'in devesi, bu haliyle Semûdlular arasında yaşayan canlı bir mucize idi. Bu deve, inananların imanını kuvvetlendirirken inkarcıların da nefretini artırıyordu.

Semûd kavminin azapla tehdit edilmesine gelince, bu durum devenin yeme ve içmeden engellenmesi ya da ona zarar verilmesiyle ilgilidir. Yoksa

⁷⁶ Bk. İbn Kuteybe, Abdullah b. Müslim *el-Ma'ârif* (nşr. Servet Ukkâşe), Mısır 1992, s. 29; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, I, 89.

⁷⁷ Zemahşerî, *a.g.e.*, II, 113; Fahreddin er-Râzî, *a.g.e.*, XIV, 161; Reşid Rızâ, *a.g.e.*, VIII, 501.

⁷⁸ Bk. Râgib el-İsfahânî, *el-Müfredât fi ğaribi'l-Kur'ân*, İstanbul 1986, s. 109; İbn Manzûr, *Lisânü'l-arab*, “smd” md.; *Müncid*, “smd” md.

⁷⁹ Bk. eş-Şu'arâ 26/155-157; el-Kamer 54/27-28.

⁸⁰ Bk. Buhârî, “Enbiyâ”, 17.

⁸¹ Yâkut el-Hamevî, bu bölgede bulunan ve Semûd kuyusu diye anılan bir kuyunun varlığından bahseder (Bk. Yâkut el-Hamevî, Ebû Abdullah Şehâbeddin, *Mu'cemü'l-büldân*, Beyrut, ts., II, 22).

⁸² Taberî, *a.g.e.*, VIII, 295.

onun mucize oluşuna inanıp inanmamalarıyla değil. Bu itibarla deve mucizesindeki i'câz, yeme ve içme hususunda ona muaraza edilmemesi ve kötü niyetle ona dokunulmaması ile sınırlıdır⁸³. Kur'an'da, "...Bırakın onu Allah'ın mülkünde yayılsın, yesin içsin. Sakın kötü bir maksatla ona el sürmeyin, yoksa çok geçmez sizi bir azap kısıtırıverir"⁸⁴ buyrulurken deveye zarar verilmesi durumunda Semûd kavminin helâk edileceği bildirilmiştir. Nitekim Semûd kavminin helak edilmesi devenin öldürülmesinden hemen sonra vuku bulmuştur.

Sonuç olarak, Hz. Sâlih'in peygamberlik delili ile yaşadığı dönemin sosyal, kültürel, entelektüel ve fikrî durumu arasında öncelikli olarak sıradan bir devenin alışılmadık bir şekilde su içmesi, ikinci olarak da yetersiz olan su kaynaklarının deveye paylaşılması açısından bir irtibatın kurulması mümkündür. Şu halde Hz. Sâlih'in peygamberlik delili, Semûd kavminin ilgisini çekecek özelliklere fazlasıyla sahipti.

C. Hz. Mûsâ ve Asâ-Parıltılı El Mucizeleri

Hz. Mûsâ'nın asâ ve parıltılı el mucizeleri, peygamberlik delillerinin sosyo-kültürel boyutunu gösteren en belirgin örneklerdendir. Hz. Mûsâ'nın peygamberlik iddiasındaki doğruluğunu ispat etmek için izhar olunan asâ ve parıltılı el mucizeleri, insanların duyularına hitap eden hissî mucizelerdir. Hz. Mûsâ'nın temel mucizelerinin aklı değil de hissi olması kendi döneminin fikir ve kültür birikimine uygundur. Çünkü onun dönemindeki toplum, somut olgu ve olaylar üzerinden düşünmeye eğilimli insanlardan oluşuyordu⁸⁵.

Diğer taraftan Hz. Mûsâ'nın bu hissî mucizeleri ile içinde yaşadığı toplumda sihir kültürünün yaygın olması arasında doğrudan bir ilişki bulunmaktadır. Asâ ve parıltılı el mucizeleri, her ne kadar ilâhî kudretin yardımıyla meydana gelmişlerse de, meselenin özünü bilmeyen kimselere ilk bakışta sihri hatırlatmakta idiler. Bu bakımdan Hz. Mûsâ, Mısırlılara en iyi bildikleri şeyle meydan okumuştur. Çünkü Mısır toplumunda sihirbazlık mesleği çok yaygındı. Her şehirde sihirbazlar bulunmakta ve aralarında resmî müsabakalar düzenlenmekteydi. Bu sihirbazlar, seyredenleri hayrete

düşürecek fevkaladelikler yapıyorlardı⁸⁶. Şüphesiz Mısır toplumunda sihir mesleğinin bu kadar yaygın olması, Hz. Mûsâ'nın sihir konusunda muhataplarını aciz bırakacak bir mucize getirmesini çok anlamlı kılmıştır.

Diğer taraftan Hz. Mûsâ'nın nübüvvet delili olarak gösterdiği asâ ve parıltılı el mucizeleri, kaynağı ve sonuçları bakımından sihirden tamamen farklı idi. Çünkü sihir yoluyla yapılan işler, her ne kadar gerçek anlamda harikulade olaylar olmasalar da sihirle uğraşmayan, onun teknik ve usullerini bilmeyen kimseler, bunların olağanüstü şeyler olduklarını düşünebilirler. Bu bakımdan söz konusu hadiselerin mucizelerle karıştırılması mümkün olabilmektedir⁸⁷. Dış görünüş itibarıyla aralarındaki zahirî benzerlik bunların birbirinden ayırt edilebilmesini sağlayacak bir takım kriterlerin ortaya konulmasını zorunlu kılmıştır.⁸⁸ Bu ihtiyaca binaen kalamcılar, erken sayılabilecek bir dönemden itibaren sihir-mucize ilişkisine dikkat çekmiş ve aralarındaki farklılığı gösterebilmek için bazı ölçüler ortaya koymuşlardır. Örneğin sihirbaz, insanların his ve duygularına hitap ederek gerçekte olmayan bir şeyi tasavvur etmelerini sağlar ve onların gözlerini büyüler. Buna karşılık mucize gerçek anlamda olağanüstü bir olaydır. Mucizenin benzeri yapılamazken, sihir ve benzerlerinin çeşitli zaman ve mekanlarda tekrar edilebilmesi mümkündür⁸⁹. Nitekim sihir yoluyla gerçekleştirilen olgu ve olayların daha mükemmeliyi yapabilmek imkan dahilindedir⁹⁰. Halbuki mucize gizli sebeplere, el çabukluğuna ve benzeri hilelere dayanmaz, bilakis o, alışlagelmiş tabiat kanunlarının dışında

⁸³ Reşid Rızâ, *a.g.e.*, XII, 124.

⁸⁴ Hûd 11/63-64.

⁸⁵ Mâverdi, *A'lâm*, s. 53; Râgıb el-İsfahâni, *el-İ'tikâdât*, s. 131-132.

⁸⁶ Fahreddin er-Râzî, *a.g.e.*, XIV, 198-200; İcî, *el-Mevâkıf*, III, 382; İbn Haldun, *Mukaddime*, III, 1150-1154. Eski Mısır'da din adamları, yöneticiler ve sihir ilişkileri için bk. Herodotos, *Herodot Tarihi* (trc. Müntekim Ökmen), İstanbul 1983, s. 109-140.

⁸⁷ Ali Sayı, *Hz. Mûsâ*, İstanbul 1992, s. 115-128.

⁸⁸ Sihir ile mucize arasındaki farklar hakkında geniş bilgi için bk. Halil İbrahim Bulut, "Sihrin Hakikati ve Mucizeden Farkı", *Marife Bilimsel Birikim*, yıl: 3, sayı: 1, s. 67-70; Çağfer Karadaş, "Büyü ve Din- İslâmî Nokta-i Nazardan Bir Değerlendirme", *Usûl İslam Araştırmaları Dergisi*, Sayı 1 (2004), s. 122-127.

⁸⁹ Bâkillâni, Ebû Bekir, *el-Beyân*, s. 67-68, 110; Cessas, *Ahkâmu'l-Kur'an*, İstanbul 1338, I, 49; Nesefi, *Tebşıra*, I, 477-8; İbn Teymiyye, en-Nübüvvât (nşr. Muhammed Avad), Mısır 1985, s. 215; İbn Haldun, *Mukaddime*, III, 15; Reşid Rızâ, *el-Menâr*, IX, 59.

⁹⁰ İbn Hazm, Ali b. Ahmed, *el-Fasl fi'l-milel ve'l-ahvâ ve'n-nihal*, Kahire 1317, V, 4-5; İbn Haldun, *a.g.e.*, III, 11-55.

cereyan eden ilâhî bir fiildir⁹¹. Üstelik mucizeler tehaddi özelliği taşırlar. Sihir hadiselerinde ise tehaddiden söz edilemez⁹².

Sihir ile mucize arasındaki bu ve benzeri farklılıkları çok iyi bilen sihirbazlar, Mûsâ'nın yaptıklarının sihir cinsinden olmadığını anlamışlar ve hemen Mûsâ'nın Rabbine imam etmişlerdir. Bu bakımdan Hz. Mûsâ ile sihirbazlar arasında gerçekleşen müsabaka konumuz açısından önem arz etmektedir. Sihir olduğu iddiasıyla şüpheye düşürülen sıradan insanların aksine, sihrin sınırlarını ve mahiyetini çok iyi bilen sihirbazlar, asâ ve parıltılı el mucizeleri karşısında hayranlık ve takdirlerini gizlememiş, söz konusu harikaların illizyon cinsinden olmayıp sihrin haricinde bir durum olduğunu ve ancak ilahî kudret yardımıyla gerçekleşebileceğini itiraf etmişlerdir.⁹³ Burada sihirbazlar sihir ile mucize arasındaki farkı anladıkları için iman etmişlerdir, Firavun ve yandaşları ise bu farkı anlayamadıkları için iman etmemişlerdir, denilemez. Çünkü sihirbazların bilirkişi olarak Hz. Mûsâ'nın peygamberliğini tasdik etmesinden sonra artık Firavun ve adamlarının geçerli makul bir mazeretleri kalmamıştır.⁹⁴

Sonuç olarak, Hz. Mûsâ, Firavun ve taraftarlarına en iyi bildikleri konuda meydan okumuş ve söz konusu mucizeleri karşısında hepsini aciz bırakmıştır. Şâyet Mûsâ, sihir konusunda değil de onların bilmediği başka bir konuda meydan okumuş olsaydı, bu durumda o, gerekli ilgi ve alâkayı göremeyecek, hatta hiç dikkate alınmayacaktı⁹⁵. Ancak onun mucizesi, aristokrat kesimden halk tabakasına varıncaya kadar bütün toplumun ilgisini çekmiş ve onların bir numaralı gündemi olmuştur⁹⁶.

D- Hz. Muhammed ve Kur'an Mucizesi

Hz. Muhammed'in nübüvvetinden önce Araplar arasında gayba dair haber vermek ve edebiyat olmak üzere iki alanda bilgilerin ileri seviyede olduğu görülmektedir. Bunlardan ilki kâhinlik ve arrafılık yoluyla gerçekleştiriliyordu. Edebiyat ise, şiir, seci' ve hitabet türünde gelişmişti. Bu iki

⁹¹ Nesefî, *a.g.e.*, I, 477-8; Mustafavî, Hasan, *et-Tahkîk fî kelimâti'l-Kur'an*, Tahran 1360, V, 73-74.

⁹² Bâkîllânî, *a.g.e.*, s. 111-2; İbn Teymiyye, *Nübüvvât*, s. 63.

⁹³ Elmalılı, *a.g.e.*, IV, 2234-2235.

⁹⁴ Mustafa Sabrî, *Mevkîfü'l-'akl ve'l-'ilm ve'l-'âlim min Rabbi'l-'âlemin ve 'ibâdihî'l-mürselîn*, Beyrut 1981, IV, 129-130.

⁹⁵ Câhîz, *Hüccü'n-nübüvve*, III, 278-279; ayrıca bk. Abdülkerim Hatîb, *el-İ'câz*, 105-106.

⁹⁶ Necatî Kara, *Kur'an'a Göre Hz. Mûsâ Firavun ve Yahudiler*, İstanbul 1991, s. 245-253.

özelliği ile Arap toplumu diğer milletlerden farklılık göstermekteydi⁹⁷. Hz. Peygamber'in muasırı olan Arapların büyük ekseriyeti ümmî idi. Okumaz yazma bilmediklerinden, tarihi olayları, iftihar ettikleri millî değerlere ait sözleri, hikaye ve deyimleri yazarak değil de, şiir ve edebiyatla birbirlerine aktarıyorlar, ezberlemek suretiyle muhafaza ediyorlardı. Bu sebeple onlar, şiir, fesahat ve belağat sahalarında çok ilerlemişlerdi. Her yıl hac mevsiminde, en büyük şair ve hatiplerin iştirak ettiği şiir ve hitabet yarışmaları yapılırdı, kendi dallarında başarı kazanan eserler Ka'be'nin duvarına asılırdı. "Muallakât-ı seb'â" diye meşhur olmuş yedi şairin yedi kasidesi bunun en güzel örneğidir⁹⁸. Böyle bir zamanda, edebiyatın revaçta olduğu Arap toplumunda, hayatı boyunca bu işlerle hiçbir şekilde meşgul olmamış ümmî bir kimse, peygamberlikle görevlendirilmiş ve hem doğruluğunun en önemli delili hem de mesajının bizzat kendisi olan Kur'an mucizesi ona verilmiş, bununla bütün Araplara meydan okuyarak bir benzerini yapamayacaklarını iddia etmiştir⁹⁹. Bu durum karşısında Mekkeli müşrikler, kendi toplumlarında yaygın olarak kullanılan kavramlarla Hz. Peygamberi itham etmişler ve onun şâir, kâhin, deli ve sihirbaz olduğunu ileri sürmüşlerdir¹⁰⁰. Onların, Kur'an kelâmı karşısında acizliklerini itiraf etmeleri beklenirken, inat ve hasetlerinin bir sonucu olarak; "Eğer isteseydik bunun bir benzerini biz de söyledik"¹⁰¹, bazen "Öncekilerin masalları, sabah-akşam birileri ona imlâ ediyor"¹⁰², veya "Keşke Kur'an bir defada indirilseydi"¹⁰³, "Bu Kur'an'dan başka bir Kur'an getir"¹⁰⁴ diyerek Kur'an'a karşı olumsuz tavırlarını ifade etmişlerdir. Aslında onların bu tutumu, her halükarda Kur'an ile meşgul olduklarını, onu dikkate alıp incelediklerini, kendi aralarında tartışıp bir takım sonuçlara vardıklarını da göstermektedir.

Hz. Peygamber, müşriklerin itirazları ve aşırı derecede mucize istekleri karşısında her defasında Kur'an'ın Allah kelâmı olduğunu, asla bir benze-

⁹⁷ Mâtürîdî, *a.g.e.*, s. 207-209; Râgıb el-İsfahânî, *a.g.e.*, s. 131-132.

⁹⁸ İcî, *el-Mevâkıf*, III, 382; Ahmed Cevdet-Mahir İz, *Peygamber Efendimiz*, s. 51-52.

⁹⁹ Mâtürîdî, *a.g.e.*, s. 206-207; Ayrıca Kur'an'ın meydan okumasıyla ilgili bazı âyetler için bakınız: el-Bakara 2/23; el-Enfâl 8/31; Yûnus 10/38; el-İsrâ 17/88; et-Tûr 52/34.

¹⁰⁰ Hz. Peygamber'e yöneltilen bazı iftiralar için bk.: Âl-i İmrân 3/184; el-En'âm 6/91; el-A'râf 7/184; Yûnus 10/2; Hûd 11/34; el-Hicr 15/6; en-Nahl 16/82-83; el-İsrâ 17/47; el-Enbiyâ 21/5; el-Mu'minûn 23/69-70; el-Furkân 25/8; es-Sebe 34/7-8; Fâtır 35/4, 25 vb.

¹⁰¹ el-Enfâl 8/31.

¹⁰² el-Furkân 25/5.

¹⁰³ el-Furkân 25/32.

¹⁰⁴ Yûnus 10/15.

rinin yapılamayacağını belirterek Arapların en iyi bildikleri edebiyat ve fesahat sahasında onlara meydan okumuştur. Ancak Arap edip ve belîğlerinin Kur'an'a aynı üslupla cevap vermeye güçleri yetmediğinden, yani ona karşı kelâm ile karşı koyamadıklarından, en güvenilir ve en kolay yol olan kelâm ile mücadeleyi bırakıp zor ve meşakkatli bir yola yönelmişler ve kaba kuvvetle Hz. Peygamberi sindirmeye çalışmışlardır. Halbuki onlar, edebiyat sahasında dünyanın en ileri milleti olduklarını söyleyerek iftihar ediyorlardı¹⁰⁵. İşte Hz. Peygamber'in hidâyet mûcizesi olan Kur'an, Arap belagat ve fesahatının zirvede olduğu bir dönemde geldi ve bütün Araplara meydan okuyarak onları aciz bıraktı¹⁰⁶. Mekkeli müşrikler, her ne kadar Hz. Muhammed'in peygamberliğini ve Kur'an'ın mûcize oluşunu kabul etmemişlerse de, Kur'an'a ilgi duymuşlar ve onunla ilgilenmişlerdir¹⁰⁷. Hz. Peygamber'in açıktan tebliğ başlamasından itibaren Mekke'nin gündemini istisnasız bu ilâhi kelâm belirlemiş ve bütün toplantılarda –lehte veya aleyhte– mutlaka Kur'an'dan, onun mûcizevi üslubundan ve öğretilerinden bahsedilmişdir¹⁰⁸. Bu durum, Mekke toplumunun ilgi alanıyla Kur'an mûcizesi arasındaki irtibatı göstermektedir. Bu sebeple Kur'an, hem üslup hem mesaj hem de meydan okumasıyla Mekke toplumunda olağanüstü bir etki meydana getirmiş, mümin-kafir herkesin ilgi odağı olmuştur.

İslam alimlerine göre, Hz. Muhammed'in nübüvvetiyle önceki enbiyanın peygamberlikleri arasında önemli bir farklılık bulunmaktadır. O da,

¹⁰⁵ Câhız, *Hücecü'n-nübüvve*, III, 273-280; Bâkılânî, *İcâzü'l-Kur'an* (nşr. İmaduddin Haydar), Beyrut 1991, s. 43-46; a.mlf., *el-Beyân*, s. 27; Kâdi Abdülcebbar, *Tesbitü delâ'ilü'n-nübüvve* (nşr. Abdülkerim Osman), I-II, Beyrut 1386/1986, s. 400-401; Teftazânî, *Şerhu'l-Makâsîd* (nşr. Abdurrahmân 'Umeyra), I-V, Beyrut 1409/1989, V, 25-35; İcî, *el-Mevâkıf*, III, 382-383; Yavuz, "İcâzü'l-Kur'an", *DİA*, XXI, 403-406.

¹⁰⁶ Bâkılânî, *İcâzü'l-Kur'an*, 39-56; a.mlf., *el-Beyân*, 8-70; Abdülkâhîr el-Bağdâdî, *Usûlu'd-dîn*, Beyrut 1981, s. 170-174; Kâdi Abdülcebbar, *el-Muğni*, XVI, 407-433; Âmidî, Seyfeddin Ali b. Muhammed, *Ğâyetü'l-merâm fi 'ilmi'l-kelâm* (nşr. Hasan Mahmûd Abdüllatîf), Kahire 1391/1971, s. 327-338. Bu konuda ayrıca bk. Ebû Zehra, *el-Mu'cizetü'l-kübâ el-Kur'an*, Kahire 1980; Mustafa Sadık Râfî'î, *İcâzü'l-Kur'an ve belâğatü'n-nebeviyye*, Mısır 1961; Heytû, *el-Mu'cizetü'l-Kur'aniyye el-i-câzü'l-ilmî*, Beyrut 1994; Abdülkerim Hatîb, *el-Beyân fi i-câzi'l-Kur'an*, Kahire 1974.

¹⁰⁷ Câhız, *Hücecü'n-nübüvve*, III, 274.

¹⁰⁸ Nitekim Kur'an'da Mekkeli müşriklerin bazı itirazlarına yer verilmiştir. Örneğin "İnkâr edenler: Kur'an, ona bir defada topluca indirilmeli değil miydi?" (el-Furkân 25/32), "...Ya bundan başka bir Kur'an getir veya bunu değiştir! dediler" (Yûnus 10/15), "(Evet) işittik, istesek bizde bunun benzerini elbette söyleyebiliriz. Bu öncekilerin masallarından başka bir şey değildir." (el-Enfâl 8/31) bu ve benzeri âyetler Mekkeli müşriklerin Kur'an ve Hz. Peygamberle meşgul olduklarını göstermektedir.

Hz. Peygamberin nübüvvetinin zaman ve mekanla sınırlı olmayıp kıyamete kadar baki olması, diğer bir ifadeyle evrensel olmasıdır¹⁰⁹. Önceki enbiya, belli bir topluma muayyen bir zaman için gönderilmiş, bir sonraki peygamberin gelmesiyle nübüvvetleri sona ermiştir. Bu bakımdan onların peygamberliğini ispat eden deliller belli bir zaman ve mekanla sınırlı kalmıştır. Halbuki Hz. Muhammed'in peygamberliği belli bir zaman ve coğrafya ile sınırlı kalmayıp kıyamete kadar bütün insanlığa hitap edeceği hükme bağlanmıştır¹¹⁰. Bu itibarla onun nübüvvetini ispat eden delilin yani Kur'an'ın, bütün zamanlara hitap eden, her zaman ve zeminde doğruluğu araştırılabilen bir mahiyette olması ilâhî hikmetin bir gereğidir. Çünkü Hz. Muhammed'in risaleti kıyamete kadar sürecek ve bütün insanlığı kuşatacak olması bakımından onun peygamberlik delilinin tevatürle sabit haberlere dayanan kevnî/hissî mûcizeler türünden olması nübüvvetini kanıtlamakta yetersiz kalabilir ve bir takım itirazlara sebebiyet verebilirdi¹¹¹. Önceki peygamberlerin mûcizelerine bakıldığında bunların tarihsel olduğu, kendi dönemleriyle sınırlı kaldıkları ve bugün onlardan ancak Kur'an vasıtasıyla haberdar olunduğu bir hakikattir¹¹². Ayrıca hadis kaynaklarında rivâyet edilen nusret türü hissî hârikalar da o dönemin insanlarına hitap eden tarihî hadiseler olup Kur'an gibi dâimî ve geçerli bir özellik taşımazlar. Bunlardan ancak nakiller vasıtasıyla haberdar olmaktadır. Halbuki Kur'an, her zaman ve her mekanda delil olma özelliğini muhafaza etmektedir¹¹³. Bu itibarla Allah, son Peygamberi Hz. Muhammed'i ilmî ve edebî bir mûcize olan Kur'an ile desteklemiştir¹¹⁴. Son Peygamber'in nü-

¹⁰⁹ İbn Teymiyye, *el-Cevâbu's-Sahîh limen beddele dne'l-Mesîh* (nşr. Ali b. Hasan b. Nasr v.dğr.), I-IV, Riyad 1414, I, 98-449. İbn Teymiyye bu eserde Hz. Muhammed'in nübüvvetinin evrenselliğini ayrıntılı bir şekilde incelemiştir. Bu konuda ayrıca bk. Halil İbrahim Bulut, "İseviyye Mezhebi ve Hz. Muhammed'in Risaletinin Evrenselliği Tartışmalarının Başlaması", *SA.Ü. İlahiyat Fak. Der.*, 9/2004, s. 121-143.

¹¹⁰ Teftazânî, *Şerhu'l-Makâsîd*, V, 45-47; Fahreddin Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, V, 383; Süleyman Nedvî, *Hiz. Muhammed Hakkında Konferanslar* (trc. Osman Keskiöglü), Ankara 1957, s. 30-51; Mevlânâ Şiblî, *Asr-ı Saadet* (trc. Ömer Rıza Doğrul), İstanbul 1997, III, 238-239.

¹¹¹ İsmail Hakkı Manastırlı, *Külliyât; Hak ve Hakikat*, İstanbul 1329, II, 64 vd.

¹¹² Ahmed Şelebî, *Mukâranetü'l-edvân*, Kahire 1984, III, 123-129; Şaravî, *Kur'an Mûcizesi*, 29-32.

¹¹³ Bâkılânî, Hz. Peygamber'in inkarcılara karşı sadece Kur'an ile delil getirdiğini belirttiikten sonra, diğer delillerin tarihselliğine işaret ederek bunların özel şartlar altında ve muayyen kimselere yönelik zuhur ettiğini açıklamıştır (Bk. *el-Beyan*, 31-35).

¹¹⁴ Bâkılânî, *a.g.e.*, 29 vd.; Mâverdî, *A'lâm*, 53-54; Tabbâra, *Ma'a'l-enbiyâ*, 23; Meydânî, *el-Akîdetü'l-İslâmiyye*, 318 vd.; Muhammed Ebû Zehrâ, *el-Mu'cizetü'l-kübâ el-Kur'an*, 9-17.

büvvet delili, kendi dönemindeki insanların ilgi alanıyla örtüştüğü gibi, risaletinin evrensel ve kıyamete kadar devam edecek olması bakımından da her dönemde geçerli bir delil olma özelliğine de sahiptir. İnsaf sahibi herkes Kur'an mucizesini araştırmak, incelemek ve düşünmek suretiyle Hz. Muhammed'in peygamberliğinin doğruluğunu idrak edebilir. Bu bakımdan Kur'an-ı Kerim kalıcı bir mucize ve nübüvvet delilidir. Halbuki bütünüyle hissî mucize olmaları hasebiyle önceki enbiyanın peygamberlik delillerini tecrübe edebilme imkanımız yoktur.

Sonuç

Şüphesiz peygamberlerin temel mucizelerinin gönderildikleri toplumun sosyal yapısı, kültürel birikimleri ve gelişmişlik seviyesiyle uyumlu olması, onların söz konusu iddialarında doğru söylediklerinin daha çabuk ve kolay anlaşılmasına imkan sağlamıştır. Nübüvveti ispat eden delillerin bu özelliğinden dolayı insanlar, kendilerine meydan okuyan peygamberleri dikkate almış, onlarla ilgilenmiş ve iddiaları hakkında fikir yürütmüşlerdir. Şâyet peygamberler, gönderildikleri toplumda bilinmeyen bir takım hârikalarla desteklenmiş olsalardı, bu takdirde mucizeler yeterince ilgi görmeyecek ve gündemi belirleyemeyeceklerdi. Bu itibarla peygamberlerin temel mucizelerinin toplumlarında bilinen sanat, fen ve bilim türüne benzeyen harikalardan olması, ilgi görmelerini sağlamıştır. Nitekim deve mucizesi ile Semûd kavminin sosyal yapısı ve kültür birikimi arasında yakın bir ilişki vardır. Çünkü deve, onların sosyal faaliyetlerinde ve sahip oldukları kültürde merkezi bir rol oynuyordu. Bu yüzden, sıradan bir devenin alışılmadık bir şekilde su içmesi onların dikkatini fazlasıyla çekmiştir. Aynı şekilde asâ ve parıltılı el mucizeleriyle Mısır toplumunda sihir mesleğinin yaygın olması arasında da bir irtibat bulunmaktadır. Sihrin mahiyetini çok iyi bilen bir toplumda yine sihre benzer bir mucizeyle sihirbazların mağlup edilmesi halkın dikkatini fazlasıyla celbedecek mahiyettedir. Özellikle Kur'an mucizesiyle Mekke halkının ilgi alanları arasında tam bir uyumun olduğu görülmektedir. Mekkeli müşriklerin edebî sahadaki üstünlüklerine rağmen Kur'an kelamı karşısında aciz kalmaları, bütün dikkatlerinin Kur'an'a yönelmesine sebep olmuştur. Şu halde genel bir sonuç olarak şunu söylemek mümkündür ki, peygamberlerin temel mucizeleri ile gönderildikleri toplumun ilgi alanı arasında yakın bir ilişki vardır. İnsanlar, en iyi bildikleri konularda rekabet edemedikleri için peygamberleri dikkate almak

zorunda kalmışlardır. Unutulmamalıdır ki nübüvvet delillerinin asıl hedefi, peygamberlerin doğruluklarının anlaşılması, dolayısıyla mesaj ve öğretilerinin kabul edilmesini kolaylaştırmaktır. İster fikrî ve entelektüel seviyede olsun, isterse fen ve sanat açısından olsun insanların maharet sahibi oldukları sahalarda aciz bırakılmış olmaları, peygamberlerin doğruluklarının anlaşılması ve kabul edilmelerine katkı sağlamıştır.